

Fikcia faktickej reprezentácie

HAYDEN WHITE, University of California at Santa Cruz, USA

Aby som predišiel niektorým z námietok, ktorými historici často vyvracajú argument, ktorý nasleduje, chcem na začiatku súhlasiť s tým, že *historické udalosti* sa líšia od *fiktívnych udalostí* v tých ohľadoch, ako bývali ich rozdiely konvenčne charakterizované od Aristotela. Historikov zaujímajú udalosti, ktoré môžu byť určené špecifickou časopriestorovou lokalizáciou, udalosťami, ktoré sú (resp. boli) v zásade pozorovateľné alebo vnímateľné, zatiaľ čo imaginatívni spisovatelia – básnici, románopisci, dramatici – sa zaoberajú oboma týmito druhmi udalostí a predstavenými, hypotetickými či vymyslenými udalosťami. Povaha druhov udalostí, ktorými sa historici a imaginatívni spisovatelia zaoberajú, nie je hlavným problémom. Čo by nás malo zaujímať v rozoberaní „literatúry faktu“, či ako som si zvolil nazývať ju, „fikcie faktickej reprezentácie“ je rozsah, v ktorom sa diskurz historika a diskurz imaginatívneho spisovateľa prekrývajú, podobajú alebo so sebou navzájom korešpondujú. Hoci sa historici a spisovatelia fikcie môžu zaujímať o rozličné druhy udalostí, aj formy ich vlastných diskurzov, aj ciele ich písania sú často tie isté. Okrem toho, podľa môjho názoru, techniky či stratégie, ktoré používajú pri kompozícii svojich diskurzov, možno ukázať ako vo svojej podstate totožné, nech sa javia hocijako rozdielne na čisto povrchovej či dikčnej úrovni svojich textov.

Čitatelia histórií a románov môžu len ťažko neostať ohromení ich podobnosťami. Jestvuje mnoho histórií, ktoré by mohli byť pokladané za romány a mnoho románov, ktoré by mohli byť pokladané za histórie, vzaté v čisto formálnych (resp., mohol by som povedať, formalistických) kategóriách. Keď sa na ne pozeráme ako na verbálne artefakty, histórie a romány sú od seba neodlíšiteľné. Nemôžeme ich jednoducho rozlíšiť na formálnych základoch, ak k nim nepristupujeme so špecifickými vopred danými názormi ohľadne druhov právd, ktorými sa údajne každý z nich zaoberá. Ale cieľ spisovateľa, ktorý píše román, musí byť rovnaký ako cieľ spisovateľa, ktorý píše históriu. Obaja chcú poskytovať verbálny obraz „skutočnosti“. Románopisec môže predstavovať svoje poňatie tejto skutočnosti skôr nepriamo než priamo, to znamená figuratívnymi technikami, čiže registrovaním sérií tvrdení, ktoré údajne majú korešpondovať bod za bodom s nejakou mimotextovou sférou výskytu alebo diania, ako si to nárokuje robiť historik. Ale obraz skutočnosti, ktorý takto každý románopisec konštruje, má vo svojich všeobecných rysoch korešpondovať s istou oblasťou ľudskej skúsenosti, ktorá nie je o nič menej „skutočná“ než tá, na ktorú sa odvoláva historik. Nie je to potom otázkou konfliktu medzi dvoma druhmi pravdy (ktoré nám západný predsudok empirizmu ako jediného prístupu k realite nanútil), konflikt medzi pravdou ako korešpondenciou na jednej strane a pravdou ako koherenciou na druhej. Každá história musí zodpovedať štandardom koherencie nemenej ako štandardom korešpondencie, ak má fungovať ako dôveryhodná správa toho, „ako to *skutočne* bolo“. Pretože empiristický predsudok sprevádza presvedčenie, že „skutočnosť“ je nielen vnímateľná, ale zároveň svojou štruktúrou koherentná. Púhy inventár potvrditeľných singulárnych existenčných výrokov sa nepokladá za správu o skutočnosti, ak pritom nemá určitú koherenciu, logickú či estetickú, ktorá ich navzájom spája. Taktiež každá fikcia musí obstať v skúške korešpon-

dencie (musí byť „adekvátne“ ako obraz niečoho, čo je mimo nej), ak si kladie nárok reprezentovať nahliadnutie alebo osvetlenie ľudskej skúsenosti sveta. Či sú udalosti, predstavované v diskurze, konštruované ako atomárne časti molekulárneho celku alebo ako možné udalosti vo vnútri vnímateľného celku, diskurz vzatý vo *svojej* totalite ako obraz určitej skutočnosti má vzťah korešpondencie k tomu, *čoho* je obrazom. V tom zdvojenom zmysle je každý písaný diskurz kognitívny vo svojich zámeroch a mimetický vo svojich prostriedkoch. A toto je pravdou aj pri hravých a zdanlivo expresívnych diskurzoch, pri poézii nemenej ako próze a dokonca aj pri takých formách poézie, ktorá zdanlivo chce osvetliť iba „písanie“ samotné. V tomto ohľade história je nemenej formou fikcie, ako je román formou historickej reprezentácie.

Táto charakteristika historiografie ako formy produkovania fikcie pravdepodobne nebude prijatá s pochopením zo strany historikov ani literárnych vedcov, ktorí, ak sa na ničom inom nezhodnú, tak sa zhodnú aspoň na tom, že história a fikcia sa zaoberajú odlišnými poriadkami skúsenosti, a preto predstavujú odlišné, ak nie protipostavené, formy diskurzu. Z tohto dôvodu bude dobré povedať pár slov o tom, ako toto poňatie opozície histórie k fikcii vzniklo a prečo zostávalo tak dlho v západnom myslení nepochybné.

Pred Francúzskou revolúciou bola historiografia obvykle pokladaná za literárne umenie. Presnejšie, bola pokladaná za isté odvetvie rétoriky a jej „fiktívny“ charakter bol všeobecne uznávaný. Hoci teoretici osemnásteho storočia dosť striktné (a nie vždy s adekvátnym filozofickým odpodstatnením) rozlišovali medzi „faktom“ a „fantáziou“, nechápali vcelku historiografiu ako reprezentáciu faktov, nezakalenú prvkami fantázie. Zatiaľ čo súhlasili s tým, že je všeobecne žiaduce, aby sa historické správy zaoberali skôr skutočnými než vymyslenými udalosťami, teoretici od Bayla k Voltairovi a De Mablymu uznávali nevyhnutnosť obrátiť sa pri *reprezentovaní* skutočných udalostí v historickom diskurze k technikám fikcie. Osemnásťte storočie oplývalo prácami, ktoré rozlišovali medzi štúdiom histórie na jednej strane a písaním histórie na druhej. Písanie bolo literárnym, presnejšie rétorickým výkonom a produkt tohto výkonu bol hodnotený rovnako na základe literárnych ako vedeckých princípov.

Tu bola hlavná opozícia medzi „pravdou“ a „omylom“ skôr ako medzi faktom a fantáziou, s tým, že sa chápalo, že mnoho druhov pravdy, dokonca aj v histórii, môže byť čitateľovi predložených len prostriedkami fikčných techník reprezentácie. Tieto techniky boli ponímané tak, že pozostávajú z rétorických prostriedkov, trópov, figúr a schém slov a myšlienok, ktoré, ako ich opisali klasickí a renesanční teoretici rétoriky, boli identické s technikami poézie všeobecne. Pravda sa nerovnála faktu, ale kombinácii faktu a pojmovej matrice, v ktorej bola primerane situovaná v diskurze. Predstavivosť, nemenej ako rozum, mala byť angažovaná v každej adekvátnej reprezentácii pravdy – a to znamenalo, že techniky vytvárania fikcie boli rovnako nevyhnutné ku kompozícii historického diskurzu, ako mohla byť erudícia.

Začiatkom devätnásteho storočia sa však stalo aspoň medzi historikmi bežným stožňovať pravdu s faktom a pokladať fikciu za protikladnú pravde, a teda skôr za prekážku porozumenia skutočnosti než za spôsob jej chápania. História začala byť určovaná viac v protiklade k fikcii a predovšetkým voči románu ako reprezentácia „skutočného“ voči reprezentácii „možného“ či len „predstaviteľného“. A takto sa zrodil sen o historickom diskurze, ktorý by pozostával len z fakticky presných výpovedí o sfére udalostí,

ktoré boli v zásade pozorovateľné, ktorých usporiadanie v poriadku ich pôvodného výskytu by im umožnilo ďalej zobrazit' ich pravdivý význam alebo dôležitosť. Pre historika devätnásteho storočia bol typický zámer vynechať každý náznak fiktívneho či len predstaviteľného zo svojho diskurzu, vyhýbať sa technikám básnika a rečníka a predchádzať tomu, čo bolo pokladané za intuitívne postupy tvorcu fikcie v jeho chápaní skutočnosti.

Aby sme porozumeli tomuto vývoju v historickom myslení, treba uznať, že historiografia sa formovala ako zvláštna vedecká disciplína Západu v devätnástom storočí na pozadí hlbokého nepriateľstva voči všetkým formám mýtu. Rovnako politická pravica i ľavica obviňovala mýtické myslenie z excesov a neúspechov revolúcie. Mylné výklady histórie, nesprávne ponímanie povahy historického procesu, nerealistické očakávania toho, ako by historické spoločnosti mohli byť transformované – všetko toto viedlo v prvom rade k výbuchu revolúcie, k zvláštnemu smeru, akým revolučný vývoj pokračoval a k dôsledkom revolučných aktivít počas ich celého priebehu. Stalo sa imperatívom oprostíť sa od každého podnetu interpretovať historický dokument vo svetle stranických predpojatostí, utopických očakávaní či sentimentálnej oddanosti tradičným inštitúciám. Aby sa našiel spôsob medzi rozpornými zámermi strán, ktoré sa formovali počas revolúcie a po nej, bolo nevyhnutné vymedziť nejaké východisko sociálneho vnímania, ktoré bolo skutočne „objektívne“, skutočne „realistické“. Ak sa sociálne procesy a štruktúry zdali byť „démonickými“ vo svojej schopnosti odporovať vedeniu, naberať nepredvídané obraty a prevracat' najvyššie plány, sklamať najvrúcnejšie túžby, tak štúdium histórie malo byť demýtizované. Ale v myslení tejto epochy demýtizácia akejkoľvek sféry skúmania smerovala k rovnocennosti s defikcionalizáciou tejto sféry.

Rozlíšenie medzi mýtom a fikciou, ktoré je bežné v myslení nášho storočia, bolo sotva pochopiteľné pre mnohých hlavných ideológov začiatku devätnásteho storočia. Preto sa stala asi táto história, realistická veda par excellence, postavená do protikladu s fikciou ako štúdium reálneho oproti štúdiu iba predstaviteľného. Hoci Ranke mal na pamäti, že forma románu, ktorú sme odvtedy začali nazývať romantickou, odkedy ju ostro skritizoval ako čistý výmysel, prejavil predsudok, ktorý zdieľal s mnohými svojimi súčasníkmi, keď definoval históriu ako štúdium reálneho a román ako reprezentáciu imaginárneho. Len málo teoretikov, spomedzi ktorých bol najvýznačnejší J. G. Droysen, videlo nemožnosť písať históriu bez utiekania sa k technikám rečníka a básnika. Väčšina „vedeckých“ historikov tohto obdobia nevidela, že ku každému identifikovateľnému druhu románu historici vyprodukovali ekvivalentný druh historického diskurzu. Romantická historiografia vyprodukovala svojho génia v Micheletovi, realistická historiografia svoju paradigmu v samotnom Rankem, symbolistická historiografia vyprodukovala Bruckhardta (ktorý mal viac spoločného s Flaubertom a Baudelairom než s Rankem) a modernistická historiografia má svoj prototyp v Spenglerovi. Nebolo náhodné, že realistický román a rankeovský historicizmus vstúpili do navzájom zodpovedajúcich kríz zhruba v tom istom čase.

Jednoducho, bolo tu toľko „štýlov“ historickej reprezentácie, koľko je v devätnástom storočí rozlíšiteľných literárnych štýlov. Toto nepochopili historici devätnásteho storočia, pretože boli zajatcami ilúzie, že by sa dala písať história bez použitia akýchkoľvek techník prózy. Neprestali sa držať koncepcie opozície voči fikcii počas celého obdo-

bia, dokonca aj keď produkovali formy navzájom tak odlišné, že jedine ich ukotvenie v dopredu stanovených estetických východiskách, dotýkajúcich sa povahy historického procesu, mohlo vysvetliť tieto rozdiely. Historici naďalej verili, že odlišné interpretácie toho istého radu udalostí boli funkciami ideologických skreslení alebo neadekvátnych faktických dát. Naďalej verili, že len keď sa vystríhame ideológie a necháme pravdu faktom, história bude produkovať rovnako zaručené poznanie ako to, ktoré poskytujú fyzikálne vedy a tak objektívne ako matematická úloha.

Väčšina historikov devätnásteho storočia si neuvedomovala, že ak ide o pokus zaoberať sa minulými faktami, hlavným zreteľom pre toho, kto by ich verne reprezentoval, sú pojmy, ktoré zavádza do svojej reprezentácie spôsobov, akými sa časti vzťahujú k celku, ktorý vytvárajú. Neuvedomovali si, že fakty nehovoria samé za seba, ale že historik hovorí za ne, hovorí v ich mene a formuje fragmenty minulosti do celku, ktorého integrita je – vo svojej reprezentácii – čisto diskurzívna. Románopisci sa môžu zaoberať vymyslenými udalosťami, zatiaľ čo historik sa zaoberá reálnymi, ale proces spájania udalostí, či už reálnych alebo vymyslených, do pochopiteľného celku, schopného slúžiť ako *objekt* reprezentácie, je poetickým procesom. Tu musia historici využiť presne tie isté tropologické stratégie, tie isté modalities reprezentovania vzťahov slovami, aké používa básnik alebo románopisec. V nespracovanom historickom zázname a v kronike udalostí, ktorú historici odvodzujú zo záznamu, existujú fakty len ako zoskupenia náhodne zoradených fragmentov. Tieto fragmenty musia byť zostavené tak, aby vytvorili celok osobitného, nie všeobecného druhu. A sú zostavované tými istými spôsobmi, akými zvyknú románopisci zostavovať fragmenty svojich fantázií, aby ukázali usporiadaný svet, kozmos, kde by sa mohol objaviť len neporiadok a chaos.

Toľko proklamácie. Na akých základoch môže byť takýto reakčný postoj potvrdený? Na akých základoch môže byť dokázané tvrdenie, že historický diskurz má viac spoločného než odlišného s románovým? Prvý základ treba hľadať v nedávnom vývoji literárnej teórie – hlavne v zdôrazňovaní štrukturálnej a textovej kritiky nevyhnutnosti vzdania sa rozlišovania medzi prózou a poéziou, aby sa identifikovali nimi zdieľané atribúty ako formy jazykového správania sa, ktoré sú rovnako konštitutívne pre svoje objekty reprezentácie ako reflektujúce vonkajšiu skutočnosť na jednej strane a projektujúce vnútorné emocionálne stavy na druhej. Ukazuje sa, že Stalin mal pravdu, keď sa nazdával, že jazyk nepatrí ani k nadstavbe ani k základni kultúrnej praxe, ale ich, nejakým nešpecifikovaným spôsobom, *obe predchádzal*. Nepoznáme pôvod jazyka a nikdy ho ani nebudeme poznať, ale dnes je isté, že jazyk je adekvátnejšie charakterizovaný nie ako slobodný výtvor ľudského vedomia nie iba ako produkt síl prostredia, pôsobiacich na psychiku, ale skôr ako *nástroj mediácie* medzi vedomím a svetom, ktorý vedomie obýva.

Toto nebude žiadnou novinkou pre literárnych teoretikov, ale ešte sa to nedostalo k historikom, zahrabaným v archívoch, dúfajúcim, že tým, čo nazývajú „triedením faktov“ a „manipuláciou s dátami“, *objavia* formu skutočnosti, ktorá bude slúžiť ako objekt reprezentácie v správe, ktorú budú písať, keď „budú všetky fakty známe“ a napokon „podajú pravdivý príbeh“.

Takže aj súčasná literárna teória nám umožňuje domnievať sa s väčšou istotou než kedykoľvek predtým, že „poetizácia“ nie je aktivitou, ktorá sa vznáša ponad, transcen-

duje, či inakšie zotrávava odcudzená životu alebo skutočnosti, ale predstavuje spôsob praxe, ktorý slúži ako bezprostredný základ akejkolvek kultúrnej aktivity (toto je náhľad Vica, Hegla a Nietzscheho nemenej ako Freuda a Lévi-Straussa), aj samotnej vedy. Nie sme už preto viac prinútení veriť – ako museli veriť historici post-romantického obdobia – že fikcia je antitézou faktu (tak, ako je povera alebo mágia antitézou vedy) alebo že môžeme navzájom usporiadať fakty bez pomoci určitej pomocnej druhej fikčnej matrice. Toto by tiež bolo novinkou pre mnohých historikov, keby neboli tak fetišisticky zamilovaní do pojmu „fakty“ a rovnako vrodene nepriateľskí k „teórii“ v akejkolvek forme, že prítomnosť formálnej teórie v historickej práci, používanej na vysvetlenie vzťahu medzi faktami a pojmami, je dostatočná na to, aby vzniesli obvinenie, že má nedostatky opovrhovanej sociológie, alebo upadá do zlej filozofie dejín.

Nazdávam sa, že každá disciplína je, ako to videl najzreteľnejšie Nietzsche, konštituovaná tým, čo *zakazuje* robiť vedcom, ktorí ju praktizujú. Každá disciplína sa skladá z radu obmedzení v myslení a predstavivosti a žiadna nie je viac ohradená svojimi tabu ako profesionálna historiografia – tak veľmi, že takzvaná „historická metóda“ pozostáva viac-menej z príkazu „napísať pravdivý príbeh“ (bez akejkolvek predstavy, aký by mal byť vzťah „príbehu“ k „faktu“) a vo vyhýbaní sa rovnako pojmovým zovšeobecneniam ako excesom obrazotvornosti (t.j. „nadšeniu“) za každú cenu.

Avšak predsa len cena, ktorá sa za to platí, je značná. Mala za následok potlačanie v *pojmovom aparáte* (bez ktorého by nemohli byť oddelené fakty scelené do komplexných makroštruktúr a konštituované ako objekty diskurzívnej reprezentácie v historickej narácii) a zmiernenie *poetickej závažnosti* v historickom písaní do vnútra diskurzu (kde funguje ako nevedomený – a preto nekriticovateľný – *obsah* historickej narácie).

Tí historici, ktorí kreslili pevnú čiaru medzi históriou a filozofiou dejín, nerozpoznali, že každý historický diskurz v sebe obsahuje rozvinutú, hoci len implicitnú, filozofiu dejín. A toto platí rovnako pre to, čo sa konvenčne nazýva naratívnu (či diachronickú) historiografiou, ako aj pre konceptuálnu (či synchronickú) historickú reprezentáciu. Základný rozdiel medzi históriou a filozofiou dejín je ten, že filozofia dejín prináša pojmový aparát, prostredníctvom ktorého sú fakty usporiadané v diskurze na povrchu textu, zatiaľ čo vlastná história (ako sa nazýva) ho ukrýva vo vnútri narácie, kde slúži ako skrytý alebo implicitne stvárajúci zámer, presne tým spôsobom, ako profesor Frye chápe činnosť *archetypov* vo fikčných naráciách. História teda nestojí oproti mýtu ako jeho kognitívna antitéza, ale predstavuje skôr ďalšiu a extrémnejšiu formu toho „presunu“, ktorý Frye analyzoval vo svojej *Anatomy*. Každá história má svoj mýtus – a ak jestvujú rozličné mody fikcie, založené na rozdielnych identifikovateľných mýtických archetypoch, tak rovnako sú aj rozdielne mody historiografie – rozdielne spôsoby hypotaktického usporiadavania „faktov“, obsiahnuté v kronike udalostí, vyskytujúcich sa v špeciálnom časo-priestorovom umiestnení, takže takéto udalosti v rovnakom súbore sú schopné fungovať rozdielnym spôsobom, aby predstavili rozdielne významy – morálne, kognitívne alebo estetické – v rozdielnych fikčných maticiacich.

Vlastne by som chcel dokázať, že tieto mýtické spôsoby sú ľahšie identifikovateľné v historiografických než literárnych textoch. Pretože historici obyčajne pracujú menej jazykovo (a teda menej *poeticky*) seba-vedome ako spisovatelia fikcie. Sú náklonní zaobchádzať s jazykom ako s transparentným nositeľom (vehicle) reprezentácie, ktorý neprináša žiadnu

vlastnú kognitívnu „výbavu“ do diskurzu. Veľké diela fikcie budú zvyčajne – ak má pravdu Roman Jakobson – nielen o ich domnelom predmete, ale tiež o jazyku samotnom a o problematickom vzťahu medzi jazykom, vedomím a skutočnosťou – vrátane spisovateľovho vlastného jazyka. Najväčší záujem historika o jazyk pokrýva len snahu hovoriť jasne, vyhýbať sa ozdobným rečovým figúram, ubezpečiť, že osoba autora sa nikde v texte identifikovateľne neobjavuje a vysvetliť, čo znamenajú technické termíny, ak sa odvážia nejaké použiť.

Toto, samozrejme, nie je prípad veľkých filozofov histórie – od Augustína, Machiavelliho a Vica po Hegla, Marxa, Nietzscheho, Croceho a Spenglera. Problematický status jazyka (zahŕňajúc ich vlastné jazykové protokoly) konštituuje hlavnú zložku v ich vlastnom *apparatus criticus*. A nie je to prípad ani veľkých klasických spisovateľov-historiografov – od Thukydida a Tacita po Micheleta, Carlyla, Rankeho, Droysena, Tocquevilla a Burckhardta. Títo historici mali prinajmenšom rétorické seba-uvedenie, ktoré im umožňovalo nahliadnuť, že každý súbor faktov je rozmanito a rovnocenne opísateľný, že nejestvuje niečo také ako jedine správny pôvodný opis hocičoho, na základe ktorého by interpretácia tohto opisu mohla byť *v nasledujúcom* vykonaná. Jednoducho si uvedomili, že všetky pôvodné opisy každej fenomenálnej oblasti sú *vždy* svojou štruktúrou interpretáciami a že jazykový spôsob, v ktorom je pôvodný opis (alebo taxonómia) oblasti usporiadaný, bude implicitne vylučovať určité spôsoby reprezentácie a spôsoby vysvetľovania, s ohľadom na štruktúru oblasti a tiché sankcionovanie ostatných. Inými slovami, privilegovaný spôsob pôvodného opisu oblasti historického fenoménu (a toto zahŕňa oblasť literárnych textov) vždy implicitne obsahuje ohraničený rad modov sujetových paradigiem (emplotment) a modov argumentácie, ktorými odhaľuje význam oblasti v diskurzívnej reprezentácii prózy, to znamená, ak opis je niečo viac ako náhodné registrovanie vnemov. Sujetová štruktúra historickej narácie (ako sa veci stali) a formálny argument vysvetlenia, *prečo* sa veci stali tak, ako sa stali, sú prefigurované pôvodným opisom („faktov“, ktoré majú byť vysvetlené) v určitej dominantnej modalite použitia jazyka: metafory, metonymie, synekdochy alebo irónie.

Nuž, chcem objasniť, že ja sám používam tieto termíny ako metafory pre rozličné spôsoby, akými konštruujeme oblasti alebo súbory fenoménov, aby sme ich „spracovali“ na *možné objekty naratívnej reprezentácie a diskurzívnej analýzy*. Každý, kto pôvodne zakódoval svet do modu metafory, bude inklinovať k jeho dekodovaniu – to znamená, naratívne ho „vysvetľovať“ a diskurzívne ho analyzovať – ako nakopenie jednotlivostí. Pre tých, pre ktorých nejestvuje vo svete skutočná podobnosť, dekodovanie musí prevziať formu odhalenia buď jednoduchšej *priliehlosti* vecí (modus metonymie) alebo *kontrastu*, ktorý leží skrytý vo vnútri každej zdanlivej podobnosti alebo jednoty (modus irónie). V prvom prípade naratívna reprezentácia oblasti, konštruovaná ako diachronický proces, bude uprednostňovať ako privilegovaný modus sujetovej paradigmy archetyp romance a modus vysvetlenia, ktorý identifikuje vedenie s oceňovaním a opísaním osobitosti a individuality vecí. V druhom prípade pôvodný opis oblasti v mode metonymie bude uprednostňovať sujetovú štruktúru tragédie ako privilegovaný modus sujetovej paradigmy a mechanistické kauzálne spojenie ako uprednostňovaný modus vysvetlenia, aby vysvetlil zmeny, topograficky načrtnuté v sujetovej paradigme. A takisto ironický pôvodný opis oblasti bude vyvolávať tendenciu uprednostňovať sujetovú paradigmu

v mode satiry a pragmatické a kontextuálne vysvetlenie takto osvetľovaných štruktúr. Napokon, aby sme uzavreli zoznam, oblasti, pôvodne opisované v mode synekdochy, budú mať tendenciu vyvolávať sujetovú paradigmu komédie a organicistické vysvetlenia toho, prečo sa tieto oblasti menia tak, ako sa menia.¹

Všimnite si napríklad, že aj tie veľké naratívne masy, produkované takými klasickými historikmi ako Michelet, Tocqueville, Burckhardt a Ranke na jednej strane a elegantné syntézy, vyprodukované filozofmi histórie ako Herder, Marx, Nietzsche a Hegel na druhej strane, sa dajú omnoho ľahšie navzájom porovnať, ak ich vidíme ako obeť a zároveň vykorisťovateľov jazykového modu, v ktorom pôvodne opisujú oblasť historických udalostí *predtým*, ako uplatňujú svoje charakteristické modalities naratívnej reprezentácie a vysvetlenia, to znamená, svoje „interpretácie“ „významu“ oblasti. Okrem toho, každý z jazykových modov, modov sujetových paradigiem a modov vysvetlenia je príbuzný s určitou ideologickou pozíciou: anarchistickou, radikálnou, liberálnou, prípadne konzervatívnou. Otázka ideológie poukazuje na fakt, že nejestvujú hodnotovo neutrálne mody sujetových paradigiem, vysvetlení alebo aj opisov každej oblasti udalostí, či už imaginárnej alebo skutočnej a sugeruje, že každé použitie jazyka osebe implikuje alebo spôsobuje určitý postoj voči svetu, ktorý je etický, ideologický alebo skôr všeobecne politický: nielen každá interpretácia, ale taktiež celý jazyk je politicky kontaminovaný.

Nuž, podľa môjho názoru, každý historik, ktorý jednoducho opisoval súbor faktov v, povedzme, metonymických termínoch a potom sujetovo stvárnil ich procesy v mode tragédie a pristupoval k vysvetleniu týchto procesov mechanisticky a napokon z nich vyvodil explicitne ideologické implikácie – ako to robia najviac vulgárni marxisti a materialistickí deterministi – nielen že nebude veľmi zaujímavý, ale mohol by byť legitímne označený za *doktrinárskeho* mysliteľa, ktorý má sklon prispôsobovať fakty predpojatej teórie. Svojská dialektika historického diskurzu – a rovnako ostatných foriem diskurzívnych próz, azda aj románu – vyplýva z úsilia autora byť sprostredkovateľom medzi alternatívnymi modmi sujetových paradigiem a vysvetlenia, čo napokon znamená byť *sprostredkovateľom medzi alternatívnymi modmi použitia jazyka* alebo *tropologickými* stratégiami pre pôvodný opis danej oblasti fenoménov a konštituovať ju ako možný objekt reprezentácie.

Je to táto citlivosť k alternatívnym jazykovým protokolom, usporiadaná v modoch metafory, metonymie, synekdochy a irónie, ktorá odlišuje veľkých historikov a filozofov histórie od ich menej zaujímavých dvojníkov medzi odborníkmi v týchto dvoch odboroch. Práve toto robí Tocquevilla omnoho zaujímavejším (a žriedlom toľkých neskorších rôznych mysliteľov), ako je druhý jeho súčasník, doktrinár Guizot, alebo ako sú jeho mnohí liberálni alebo konzervatívni pokračovatelia, ktorých vedomosti sú väčšie než jeho a ktorých retrospektívne videnie je rozsiahlejšie, ale ktorých dialektická kapacita je omnoho slabšie rozvinutá. Tocqueville píše o Francúzskej revolúcii, ale píše viacej zmysluplne o problematickosti každého dosahovania definitívnej *objektívnej charakteristiky* komplexného tkaniva faktov, ktoré obsahujú revolúciu ako uchopiteľnú totalitu alebo štruktúrovaný celok. Rozpor, *apória* v jadre Tocquevillovoho diskurzu sa zrodila

¹ Pokúsil som sa podrobne ukázať každé z týchto tkanív vzťahov u daných historikov v mojej knihe *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore and London 1973).

z jeho uvedomenia, že alternatívne, obojstranne sa vylučujúce pôvodné opisy toho, čo je revolúcia, sú možné. Nahliada, že aj metonymické aj synekdochické jazykové protokoly môžu byť rovnako legitímne použité na opísanie oblasti faktov, ktorá zahrňa „revolúciu“, a k jej konštitúcii ako *možného objektu historického diskurzu*. Nepokojne sa pohybuje medzi dvoma modmi pôvodného opisu, oba preverujúc, pokúšajúc sa ich prideliť k odlišným myšlienkovým súborom alebo kultúrnym typom (čo myslí pod „demokratickým“ vedomím je metonymická transkripcia fenoménu, „aristokratické“ vedomie je synekdochické). On sám sa neuspokojuje so žiadnym modom, hoci rozpoznáva, že každý umožňuje prístup k určitému aspektu skutočnosti a predstavuje možný spôsob jeho uchopenia. Jeho cieľom, v konečnom dôsledku, je vynásť jazyk, schopný mediácie medzi dvoma modmi vedomia, ktoré tieto jazykové mody predstavujú. Tento cieľ mediácie ho zasa vedie progresívne k ironickému nazretiu, že každý daný jazykový protokol bude rovnako zatemňovať ako odhaľovať skutočnosť, ktorú sa snaží zajať do poriadku slov. Táto *apó-ria* alebo zmysel rozporu, spočívajúceho v jadre jazyka samotného, je prítomná u *každého* z klasických historikov. Je to práve toto jazykové seba-uvedomenie, ktoré ich odlišuje od ich dvojníkov a pokračovateľov, ktorí si myslia, že jazyk môže slúžiť ako dokonale transparentné médium reprezentácie a ktorí si myslia, že keby sa len našiel správny jazyk na opis udalostí, význam udalostí sa *samotný odhalí* vedomiu.

Tento pohyb medzi alternatívnymi jazykovými modmi, pokladanými za alternatívne protokoly opisu je, povedal by som, dištinktívnou vlastnosťou všetkých veľkých klasikov „literatúry faktu“. Pouvažujme napríklad o Darwinovom *Pôvode druhov*,² o práci, ktorá musí byť zaradená ako klasická v každom zozname veľkých diel tohto druhu literatúry. Táto práca, ktorá viac než akákoľvek iná túži zotrvať pri holých faktoch, je rovnako o probléme klasifikácie ako o jej zdanlivom predmete skúmania, o dátach prírodnej histórie. To znamená, že sa zaoberá dvoma problémami: ako majú byť udalosti opísané ako možné prvky argumentácie; a aký druh argumentácie k tomu priradujú, keď sú takto opísané?

Darwin tvrdí, že sa zaoberá jednou základnou otázkou: „Prečo nie sú všetky organické veci navzájom pospájané v komplikovanom chaose?“ (s. 453). Ale želá si odpovedať na túto otázku v individuálnych termínoch. Nechce naznačovať, ako mnohí z jeho súčasníkov, že všetky systémy klasifikácie sú arbitrárne, to znamená, že sú iba produktami mysle klasifikujúceho, zdôrazňuje, že jestvuje *skutočný* poriadok v prírode. Na druhej strane, nechce pokladať tento poriadok za výtvar nejakéj duchovnej alebo teleologickej moci. Poriadok, ktorý hľadá vo faktoch, potom musí byť zjavný v týchto faktoch samotných, ale nie manifestovaný takým spôsobom, aby odhaľoval akty nejakéj transcendentálnej moci. Aby ustanovil tento pojem prírodného plánu, navrhuje jednoducho zohľadňovať „objektívne“ všetky fakty prírodnej histórie, poskytované oblasťou prírodovedcov, drobnochovateľov a bádateľov geologických pamiatok – tým istým spôsobom, akým historici využívajú fakty poskytované archívami. Ale toto zohľadnenie pamiatok nie je jednoducho recepciou faktov, je to zohľadnenie faktov zo stanoviska zameraného na spochybnenie všetkých predchádzajúcich taxonomických systémov, v ktorých boli predtým zakódované.

² Odkazy v texte na Darwinov *Origin of Species* sú na vydanie v Dolphin Edition (New York: n.d.).

Rovnako ako pred ním Kant, Darwin zdôrazňuje, že zdrojom všetkých omylov je podoba (semblance – výzor, zároveň aj zdanie, pozn. prekl.). Analógia, opakuje znovu a znovu, je klamným ukazovateľom. Proti analógii, respektíve, ako by som povedal ja – proti púhej metaforickej charakteristike faktov, chce Darwin podporiť existenciu skutočných „afinít“ skonštruovaných genealogicky. Ustanovenie týchto afinít mu umožní postulovať spojitosť všetkých živých súcien navzájom prostredníctvom „zákonov“ a „zásad“ genealogického pôvodu, variácie a prirodzeného výberu. Tieto zákony a zásady sú formálnymi prvkami jeho mechanistického vysvetlenia toho, prečo sú živé bytosti usporiadané do rodín v časových sériách. Toto vysvetlenie by však nemohlo byť poskytnuté, pokiaľ by fakty boli zakódované v jazykových modoch metafory aj synekdochy, v modoch kvalitatívneho spojenia. Pokiaľ sú živé bytosti klasifikované v termínoch podobnosti aj základnej jednoty, sféra organických súcien musí zahrnúť aj chaos arbitrárne potvrdenej spojitelnosti alebo hierarchie vyšších a nižších foriem. Veda, ako ju rozumel Darwin, však nemôže zaobchádzať s kategóriami „vyššieho“ a „nižšieho“ o nič viac ako s kategóriami „normálneho“ a „obľudného“. Všetko musí byť brané na zreteľ ako to, čím sa zjavne *zdá byť*.

Nič nemôže byť pokladané za „prekvapujúce“, tak ako nič nemôže byť pokladané za „zázračné“.

Je mnoho druhov faktov spomínaných v *Pôvode druhov*: Darwin hovorí o „udivujúcich“ faktoch (s. 301), „pozoruhodných“ faktoch (s. 384), „hlavných“ faktoch (ss. 444, 447), „nedôležitých“ faktoch (s. 58), aj „čudných“ faktoch (s. 105), ale nie sú tu „prekvapujúce“ (surprising) fakty. Všetko, pre Darwina nemenej ako pre Nietzscheho, je len tým, čím sa javí byť – ale čím sa veci javia byť, sú fakty, vpísané pod aspekt *čirej príľahlosti v priestore* (všetky fakty nadobudnuté prírodovedcami po celom svete) a *čase* (záznamy drobnochovateľov a geologické záznamy). Ako prvky problému (alebo skôr hádanky, pretože Darwin veril, že jestvuje riešenie problému) fakty prírodnej histórie sú koncipované tak, že existujú v tom mode vzťahu, ktorý je vyžadovaný v operácii jazykového trópu metonymie, ktorý je privilegovaným trópom každého *moderného* vedeckého diskurzu (toto je jeden z hlavných rozdielov medzi modernými a premodernými vedami). Substitúcia názvu časti veci za názov celku je predlingvisticky sankcionovaná dôležitosťou, ktorou vedecké vedomie dovoľuje čiru príľahlosť. Úvahy o *podobe* sú ticho podvracané prácou tohto trópu a takisto aj úvahy o *diferencii* a *kontraste*. Práve toto vtlačá metonymickému vedomiu jeho, ako to volá Kenneth Burke, „reduktívny“ aspekt. Veci existujú v príľahlých vzťahoch, ktoré sú iba priestorovo a časovo definovateľné. Toto metonymizovanie sveta, toto preliminárne zakódovanie faktov v termínoch jedine príľahlých vzťahov, je nevyhnutné pre odstránenie metafory a teleológie od fenoménov, ktoré sa snaží dosiahnuť každá *moderná* veda. A Darwin venuje väčšiu časť svojej knihy potvrdzovaniu tohto zakódovania alebo pôvodného opisu skutočnosti, aby vypustil omyly a zmätky, ktoré produkoval jeho *jedine* metaforický profil.

Ide však len o prípravnú operáciu. Darwin potom pokračuje reštruktúraciou faktov – ale *len pozdĺž jednej osi* časo-priestorovej mriežky, na ktorej ich pôvodne rozostavil. Namiesto zdôrazňovania čirej príľahlosti fenoménov presúva mechanizmus, či skôr tropologické mody a začína sa koncetrovať na rozdiely, vlastne dva druhy rozdielov: na *variácie vo vnútri druhov* na jednej strane a *kontrasty medzi druhmi* na druhej. „Systema-

tici,“ píše, „...musia len rozhodnúť, či je každá forma dostatočne *konštantná a odlišná* od ostatných foriem, aby bola schopná definovania, a ak je definovateľná, či sú rozdiely dostatočne dôležité, aby si zaslúžili druhové meno.“ Ale rozdiel medzi druhmi a odrodami je len otázkou stupňa.

„V *d'alšom budeme nútení priznať, že jediný rozdiel medzi druhmi a dobre označenými odrodami je ten, že o odrodách sa vie alebo verí, že sú v súčasnosti pospájané prechodným odstupňovaním, zatiaľ čo druhy boli takto pospájané kedysi. Teda bez odmietnutia uvažovania súčasnej existencie prechodných odstupňovaní (gradations) medzi každými dvoma formami, budeme vedení k pozornejšiemu zváženiu a k vyššiemu oceneniu skutočného množstva rozdielov medzi nimi. Je celkom dobre možné, že formy, teraz všeobecne uznávané za číre odrody, mohli by v budúcnosti byť hodné druhových názvov, a v tomto prípade vedecký a bežný jazyk budú súhlasné. V krátkosti, budeme musieť traktovať druhy tým istým spôsobom, ako traktujú druhy tí prírodovedci, ktorí pripúšťajú, že druhy sú iba umelými kombináciami vytvorenými dohodou. Toto nemusí byť nádejná vyhládka, ale musíme sa napokon oslobodiť od márneho hľadania neobjavenej a neobjaviteľnej esencie termínu druhov“ (ss. 474–75, kurzíva dodaná).*

A teraz Darwin do svojej koncepcie prepašoval „esenciu“ termínu *druh*. A urobil to tak, že sa oprel o geologický záznam, ktorý, nasledujúc Lyella, nazýva „históriou sveta neúplne zapísanou, ...napísanou v meniacom sa dialekte“ a z ktorej „vlastnime len posledný zväzok“ (s. 331). Používajúc tento záznam, postuluje pôvod všetkých druhov a odrôd z asi štyroch alebo piatich prototypov ovládaných tým, čo nazýva „pravidlom“ „odstupňovaného prechodu“ (ss. 180 a n.) alebo „veľkým princípom odstupňovania“ (s. 251). *Rozdiel* bol rozpustený v *mystériu prechodu*, takže táto *kontinuita-vo-variácii* je videná ako „pravidlo“ a radikálna diskontinuita alebo variácia ako „anomália“ (s. 33). Ale toto „mystérium“ prechodu (viď jeho silne pokusnú, zmätenú a okyptenú diskusiu možných „modov prechodu“, ss. 179–82, 310) nie je ničím než faktami, ležiacimi na časovej osi skôr než faktami priestorovo rozostavenými a traktovanými ako „série“, čo umožňuje „*ohromiť myseľ predstavou skutočného chodu*“ (s. 66). Všetky organické súcna sú teda (nemotivovane na základe faktov a teórií prístupných Darwinovi) brané (metaforicky na doslovnej úrovni textu, ale synekdochicky na alegorickej úrovni) ako prináležiace k rodinám, spájaným genealogickým pôvodom (cez operáciu variácie a prirodzeného výberu) z postulovaných štyroch alebo piatich prototypov. Je to len jeho nechť k „analogii“, ako nám vraví, ktorá ho uchránila od „*d'alšieho kroku, a to konkrétne od viery, že všetky rastliny a zvieratá pochádzajú z nejakého jedného prototypu*“ (s. 473). Ale on sa tak tesne priblížil k doktríne organickej jednoty, ako mu to umožňoval jeho rešpekt k „*faktom*“ v ich pôvodnom zakódovaní v mode príľahlosti. *Pretransformoval „fakty“ zo štruktúry jedine príľahlo sa k sebe vzťahujúcich jednotlivín do sublimovanej synekdochy*. A to preto, aby podal novú a uspokojivejšiu (rovnako ako, podľa jeho názoru, zaujímavejšiu a jasnejšiu) predstavu prírody namiesto tej, ktorú podávali jeho vitalistickí oponenti.

Obraz, ktorý napokon ponúka – obraz neprerušenej následnosti generácií – mohol mať znepokojujúci vplyv na jeho čitateľov, nakoľko rozpúšťal rozlíšenie medzi „*vysokým*“ a „*nízkym*“ v prírode (a implikovane potom aj v spoločnosti) a „*normálnym*“ a „*monštruóznym*“ v živote (a teda aj v kultúre). Ale podľa Darwinovho názoru nový

obraz organickej prírody ako základnej kontinuity súcién dával istotu, že žiadna „kataklizma“ nikdy „nespustošila svet“ a umožňoval mu hľadiť dopredu k „bezpečnej budúcnosti a pokroku až k dokonalosti“ (s. 477). Namiesto „kataklizmy“ môžeme, samozrejme, dosadiť „revolúciu“ a namiesto „bezpečnej budúcnosti“ „sociálny status quo“. Všetko toto je však prezentované nie ako obraz, ale ako jasný fakt. Darwin je ironický len voči tým systémom klasifikácie, ktoré by chceli uzásadniť „skutočnosť“ tými fikciami, ktoré on neschvaľuje. Darwin rozlišuje medzi tropologickými kódmi, ktoré „zodpovedajú“ faktom a ktoré nie. Ale kritérium zodpovedania faktom nie je vonkajšie voči operácii, ktorou sú „fakty“ usporiadované v ich začiatočnej deskripcii: Toto kritérium je imanentné takejto operácii.

Ak o ňom takto uvažujeme, aj *Pôvod druhov*, táto *summa* „literatúry faktu“ devätnásteho storočia, musí byť čítaný ako druh alegórie – ako prírodná história, určená na to, aby bola chápaná doslovne, ale obracajúca sa k obrazu koherencie a usporiadania, ktoré konštruuje jazykovými „obratmi“ samotnými. A ak toto platí pre *Pôvod*, o čo viac to musí platiť o každej histórii ľudských spoločností? V skutočnosti sa historici nezhodli na terminologickom systéme pre deskripciu udalostí, ktoré si želajú traktovať ako fakty a vkladať do svojich diskurzov ako seba-odhaľujúce sa fakty. Väčšina historiografických dišpút – medzi vedcami zhruba vyrovnanej erudície a inteligencie – sa točí presne okolo otázky, ktorý spomedzi rozličných jazykových protokolov má byť použitý pri *opise* sporných udalostí, a nie, aký systém vysvetlenia má byť aplikovaný na udalosti, aby odhalil ich význam. Historici zotrávajú v tej istej ilúzii, ktorou bol postihnutý Darwin, ilúzii, že hodnotovo neutrálny opis faktov, predchádzajúci ich interpretácii alebo analýze, je možný. Nebola to doktrína prirodzeného výberu, povýšená Darwinom, ktorá ho preslávila medzi ostatnými bádateľmi prírodnej histórie ako Kopernika prírodnej histórie. Táto doktrína bola známa a vypracovaná dlho predtým, ako ju presadzoval Darwin vo svojom *Pôvode*. Bolo potrebné znovuopísať fakty, aby boli vysvetlené jazykom, ktorý by dovoľoval aplikovať na ne túto doktrínu ako najadekvátnejší spôsob ich vysvetlenia.

A to taktiež platí pre historikov, hľadajúcich „vysvetlenie“ „faktov“ Francúzskej revolúcie, súmraku a úpadku rímskeho impéria, následkov otroctva v americkej spoločnosti alebo významu ruskej revolúcie. Nejde tu o to, čo sú fakty, ale skôr: Ako treba fakty opísať, aby vyhoveli skôr jednému modu ich vysvetlenia než druhému? Niektorí historici budú zdôrazňovať, že história sa nemôže stať vedou, pokiaľ nenájde technickú terminológiu, zodpovedajúcu korektnej charakterizácii jej predmetu štúdia, takým spôsobom, akým to robí fyzika so vzorcami a chémia s periodickými tabuľkami. Také je odporúčanie marxistov, pozitivistov atď. Iní budú pokračovať v zdôrazňovaní, že integrita historiografie závisí od jej používania bežného jazyka, od jej vyhýbania sa žargónu. Títo predpokladajú, že bežný jazyk je ochrancom proti ideologickým deformáciám „faktov“. Čo nedokázali rozpoznať, je, že bežný jazyk samotný má svoje vlastné formy terminologického determinizmu, reprezentovaného rečovými figúrami, bez ktorých by bol sám diskurz nemožný.

Z anglického originálu Hayden White: The Fictions of Factual Representation, in: H. White, Tropics of Discourse, Baltimore and London 1982, ss. 121–134, preložil Tomáš Horváth.